

УДК 378.046.4

Коваленко Дмитро Іванович
*кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів та бізнес-консалтингу
Київський національний університет технологій та дизайну*
Kovalenko Dmytro
*Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Kyiv National University of Technologies and Design*

Захарін Сергій Володимирович
*доктор економічних наук, професор,
Державний секретар Міністерства освіти і науки України*
Zakharin Serhii
*Doctor of Economics, Professor,
State Secretary of the Ministry of Education and Science of Ukraine*

DOI: 10.25313/2617-572X-2023-4-8878

ФУНКЦІОНУВАННЯ І РОЗВИТОК МЕХАНІЗМІВ
ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМИ ОСВІТИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

FUNCTIONING OF THE EDUCATION SYSTEM OF UKRAINE UNDER MARTIAL LAW

Анотація. Освітня система України працює в умовах широкомасштабної збройної агресії російської федерації. Відповідно, на освітній процес впливають багато негативних чинників, зокрема: неможливість здобувачів освіти (студентів, учнів) та педагогів (вчителів, викладачів, майстрів) фізично брати участь у освітньому процесі; знищення та руйнування закладів освіти; відсутність електроенергії; дефіцит фінансування та ін.

Авторами виокремлено низку фундаментальних проблем організації безпечного функціонування системи України в умовах збройної агресії російської федерації та окреслено основні виклики, які постали перед системою освіти України.

Запропоновано заходи які спрямовані на мінімізацію негативного впливу викликів від вторгнення російської федерації та були визначені нові засади підтримки розвитку безпеки системи освіти.

Під час огляду чинного нормативно-правового забезпечення авторами проведено детальний аналіз організації функціонування освітніх закладів та роботи органів влади України (передусім, Міністерства освіти і науки України) та запропоновані основні напрями вжиття заходів для забезпечення захисту учасників освітнього процесу, працівників і майна закладів освіти.

Ключові слова: система освіти України, сфера загальної середньої освіти, сфера професійної (професійно-технічної) освіти, сфера вищої та фахової передвищої освіти, безпека закладів освіти, безпека освітнього середовища, цифровізація сфери освіти, безпека освітнього середовища.

Summary. The educational system of Ukraine operates under conditions of large-scale armed aggression by the Russian Federation. Accordingly, the educational process is affected by many negative factors, in particular: the impossibility of education seekers (students, pupils) and pedagogues (teachers, lecturers, masters) to physically participate in the educational process; destruction of educational institutions; lack of electricity; funding deficit, etc.

The authors single out a number of fundamental problems in organizing the safe functioning of the system of Ukraine in the conditions of armed aggression of the Russian Federation.

The proposed measures are aimed at minimizing the negative impact of challenges from the invasion of the Russian Federation, as well as at supporting the development of the education system.

A detailed analysis of the organization of the educational institutions functioning and the work of the authorities of Ukraine (primarily, the Ministry of Education and Science of Ukraine) has been carried out, and the main directions of taking measures to ensure the protection of participants in the educational process, employees and property of educational institutions have been proposed.

Key words: education system of Ukraine, the field of general secondary education, the field of professional (vocational and technical) education, the sphere of higher and professional pre-higher education, security of educational institutions, safety of the educational environment, digitalization of the education field, safety of the educational environment.

Постановка проблеми. Освітня система України працює в умовах широкомасштабної збройної агресії російської федерації. Відповідно, на освітній процес впливають багато негативних чинників, зокрема: неможливість здобувачів освіти (студентів, учнів) та педагогів (вчителів, викладачів, майстрів) фізично брати участь у освітньому процесі; знищення та руйнування закладів освіти; відсутність електроенергії; дефіцит фінансування та ін.

Цілком очевидно, що громадяни (в основному студенти та учні), які здобувають освіту в складних умовах воєнного стану, мають (та вочевидь матимуть у найближчому майбутньому) певні прогалини в знаннях, вміннях та навичках. За таких обставин випускники закладів освіти матимуть дещо нижчий (порівняно з минулорічними) рівень компетенції, або навіть недостатній рівень (порівняно із вимогами освітніх стандартів та програм). Відтак, знижується людський потенціал національного господарства.

В умовах воєнного стану значна частина закладів освіти здійснюють освітній процес в змішаному форматі, який передбачає одночасне навчання в очному режимі (традиційну роботу в класі або аудиторії) та дистанційному режимі (роботу із застосуванням інформаційно-комунікаційних технологій). Результативність дистанційного навчання та його вплив на компетентність здобувачів (випускників) емпірично досліджено дуже мало.

Значних негативних наслідків збройної агресії російської федерації проти України зазнали всі ланки (складники) освітньої системи. Найбільші «прогалини» в знаннях, вміннях та навичках, цілком очікувано, спостерігаються у здобувачів, які традиційно набувають компетенції переважно у очному форматі. Йдеться, передусім, про медичні та фармацевтичні спеціальності, окремі технічні та інженерні спеціальності (ланка вищої освіти), а також про низку робітничих професій (ланка професійно-технічної освіти). Як відомо, освітній процес в закладах професійної освіти націлений не лише на здобуття знань, а в значній мірі — на опанування певних практичних навичок та вмінь, які традиційно відпрацьовуються в очному форматі. Переведення навчання майбутніх робітників в дистанційний режим неодмінно призводить до суттєвого ускладнення в належному опануванні професійних навичок та вмінь, а отже, ставить під сумнів результати від здобуття такої освіти.

Аналіз проблеми. Станом на початок листопада 2022 р. внаслідок військової агресії РФ проти України було повністю зруйновано 95 дитячих садочків, 180 шкіл, 20 закладів позашкільної освіти, 15 закладів професійної (професійно-технічної) освіти, 13 коледжів та технікумів, 8 університетів та інститутів. Значні ушкодження отримали понад 3 тис. закладів освіти.

Формулювання цілей статті. Метою статті є окреслення негативних викликів для системи освіти

України, що постали перед нею після російського вторгнення в Україну 2022 року, а також розгляд заходів для забезпечення безпеки учасників освітнього процесу, захисту працівників і майна закладів освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Можна стверджувати, що функціонування системи освіти України, як і інших сфер суспільного життя, відбувається у кризових (надзвичайних) умовах. Значні ризики генералізуються, звісно, в безпековій сфері і пов'язані із значним ускладненням підтримки освітнього середовища в безпечному стані. Можемо виокремити низку фундаментальних проблем організації безпечного функціонування системи України в умовах збройної агресії Російської Федерації:

- недостатня кількість об'єктів фонду захисних споруд цивільного захисту (сховищ та протирадіаційних укриттів) закладів освіти, побудованих відповідно до нормативних вимог, та невідповідність існуючих об'єктів фонду захисних споруд цивільного захисту вимогам законодавства;
- низький рівень дотримання вимог пожежної та техногенної безпеки закладів освіти;
- низький рівень відповідності об'єктів фонду захисних споруд цивільного захисту закладів освіти вимогам щодо необхідної місткості таких укриттів та кількості евакуаційних виходів, наявності водопостачання, водовідведення, вентиляції, обігріву, освітлення, засобів зв'язку та Інтернету, засобів надання першої медичної допомоги, доступності для маломобільних груп населення, а також можливості організації у таких укриттях освітнього процесу;
- застаріла нормативно-правова база щодо створення безпечних умов перебування у закладах освіти здобувачів освіти, педагогічних, науково-педагогічних працівників, адміністрації та інших працівників;
- відсутність встановленого порядку організації охорони закладів освіти, зокрема із залученням органів поліції охорони та інших суб'єктів охоронної діяльності (із встановленням комплексу тривожної сигналізації (КТС) з підключенням до пунктів централізованого спостереження та реагування);
- відсутність належної організації пропускового режиму в закладах освіти (огорожа, стаціонарні металодетектори, система контролю доступу тощо); відсутність у закладах освіти систем зовнішнього та внутрішнього відеоспостереження;
- недоступність більшості закладів освіти та захисних споруд цивільного захисту при закладах освіти для осіб з інвалідністю та інших маломобільних груп населення;
- відсутність необхідної кількості шкільних автобусів для підвезення здобувачів освіти та педагогічних працівників до/з закладів загальної середньої освіти;

- недостатній рівень охоплення превентивними поліцейськими послугами закладів освіти;
- недостатній рівень обізнаності учасників освітнього процесу про їх права, обов'язки та відповідальність, а також правила безпечної поведінки;
- незнання учасниками освітнього процесу правил безпечної поведінки (в побуті, правил дорожнього руху, в тому числі які вчиняються з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем);
- низький рівень обізнаності учнів та студентів щодо кіберзагроз та формування безпечної поведінки у мережі Інтернет;
- неготовність учасників освітнього процесу до дій в умовах надзвичайних ситуацій природного та техногенного характеру, бойових дій;
- відсутність у працівників закладів освіти навичок надання першої медичної допомоги, забезпечення психологічної підтримки здобувачів освіти; обмежений доступ до послуг з охорони психічного здоров'я та психосоціальної підтримки учасників освітнього процесу під час навчання та роботи з урахуванням впливу воєнних чинників на їхнє психічне здоров'я; відсутність комплексної інфраструктури психоемоційної підтримки та психологічної допомоги учасникам освітнього процесу;
- необхідність забезпечення умов для інклюзивного навчання та підтримки в освітньому процесі здобувачів освіти, які цього потребують, відповідно до нових безпекових умов.

З перших днів повномасштабного вторгнення РФ органи влади України здійснювали заходи, спрямовані на мінімізацію негативного впливу цих викликів, а також на підтримку розвитку системи освіти.

Станом на кінець 2022 р. у сфері *загальної середньої освіти* освітній процес здійснювався у 12,9 тис. шкіл (7,7 тис. — традиційний та змішаний формати, 5,2 тис. — онлайн-формат), його забезпечували понад 500 тис. вчителів та вихователів. До навчального процесу у закладах загальної середньої освіти залучено понад 4 млн. здобувачів освіти, у тому числі 1,0 млн. — навчаються очно, 1,1 млн. — у змішаному форматі.

У сфері *професійної (професійно-технічної) освіти* освітній процес здійснювали 564 закладів (85% від загальної кількості), у тому числі очно (наживо) — 157 закладів, дистанційно — 120 закладів, у змішаному форматі — 287 закладів. До занять з 1 вересня 2022 р. приступило 225,5 тисяч здобувачів освіти, у тому числі нового прийому — 81,3 тисячі.

У сфері *вищої та фахової передвищої освіти* освітній процес у традиційному та змішаному форматах здійснюється у 731 закладі, що складає понад 80% від їхньої загальної кількості. Понад 40 закладів, які були розташовані у тимчасово окупованих або прифронтових територіях, переміщено

на інші території, навчальний процес в цих закладах підтримується в основному в онлайн-форматі.

Велика увага приділяється облаштуванню *укриттів фонду захисних споруд цивільного захисту*. Станом на початок 2023 р. у закладах освіти обладнано 18,1 тис. укриттів (у закладах вищої та фахової передвищої освіти — 1,1 тис., професійної освіти — 0,6 тис., загальної середньої освіти — 9,6 тис., дошкільної освіти — 5,9 тис., інших — 0,9 тис.). Укриття мають 64,6% закладів освіти. Найвищий відносний рівень забезпеченості укриттями мають заклади професійної освіти (94,3%), найнижчий — дошкільної освіти (52,7%). В укриттях закладів освіти можуть одночасно розміститися 4,4 млн осіб.

Центральним органом виконавчої влади, який бере участь у формуванні та безпосередньо реалізує державну політику у сфері освіти, є Міністерство освіти і науки України. На період воєнного стану цьому Міністерству надано повноваження видавати накази з невідкладних питань, не врегульованих законодавством про освіту.

Основна увага органів влади фокусується на організації освітньої діяльності закладів освіти всіх ланок освітньої системи, підтримці учасників освітнього процесу (педагогів та здобувачів освіти) та забезпеченні безпеки освітнього середовища.

За ініціативою Президента України у Державному бюджеті на 2023 р. передбачено державну субвенцію з державного бюджету місцевим бюджетам на спорудження укриттів у розмірі 1,5 млрд.грн.

Під час воєнного стану з метою стимулювання залучення молоді до навчання у закладах освіти органи державної влади України застосовували і продовжують застосовувати різноманітні управлінські інструменти, у першу чергу ті, які суттєво полегшують доступ до освіти. Такий підхід дав належний результат. Приміром, у сфері вищої освіти було оголошено про три сесії вступу (основна і дві додаткові), у сфері професійної освіти приймання заяв було продовжено до 1 листопада 2022 року.

На законодавчому рівні здійснюються заходи, спрямовані на збереження кадрового потенціалу системи освіти. Так, Законом України «Про внесення змін до статті 23 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» щодо відстрочки від призову на військову службу під час мобілізації деяких категорій громадян» від 14 квітня 2022 року № 2196-IX учням і педагогічним працівникам закладів професійної (професійно-технічної) освіти надано право на відстрочку від призову на військову службу під час мобілізації.

Безпека закладів освіти є пріоритетним напрямом діяльності Міністерства освіти і науки України, а також інших відповідних органів державної влади (Міністерства внутрішніх справ України, Національної поліції України, Державної служби

з надзвичайних ситуацій та ін.), місцевого самоврядування та засновників закладів освіти. Попри постійні збройні атаки країни-агресора в Україні організовано освітній процес таким чином, аби абсолютно всі здобувачі освіти, де б вони не знаходилися, мали доступ до якісних освітніх послуг. Працівники органів управління освітою та закладів освіти докладають значних зусиль для формування безпечного освітнього середовища.

За ініціативою Міністерства освіти і науки України створено міжвідомчу робочу групу, до складу якої увійшли 25 провідних фахівців з різних органів державної влади (Міністерства економіки, регіональної політики, охорони здоров'я, внутрішніх справ, Національна поліція, ДСНС та ін.) розробили проєкт Концепції безпеки закладів освіти. Реалізація Концепції сприятиме створенню належного нормативно-правового забезпечення для підтримки відповідного (мінімально достатнього) рівня безпеки освітнього середовища в Україні. У цьому документі викладено комплексне стратегічне бачення створення безпечного освітнього середовища у закладах освіти та забезпечення в них рівних, належних і безпечних умов для здобуття освіти.

Спільна діяльність різних органів державної влади та місцевого самоврядування спрямована на забезпечення безпекових умов навчання та викладання допоможе убезпечити учасників освітнього процесу від непередбачуваних подій, спричинених військовою агресією російської федерації проти України, а також надасть можливість безперешкодної реалізації права на освіту та належні, безпечні та здорові умови навчання та праці.

В умовах воєнного стану органи влади України продовжують виконувати традиційні функції у сфері регулювання освітньої діяльності та стимулювання розвитку освітньої системи. У 2022 р. фахівцями розроблено, а Міністерством освіти і науки України затверджено 25 державних освітніх стандартів з різних професій. Затверджено Перелік підручників (посібників) для здобувачів освіти, у виданні яких є потреба, проведено конкурсний відбір та розпочато їх друк (за підтримки Програми «EU4Skills: Кращі навички для сучасної України»).

Нормативно-правова та методична підтримка закладів освіти здійснюється не лише шляхом розробки нормативних (директивних) документів, а і шляхом надання консультацій та рекомендацій, з огляду на найбільш актуальні проблеми, які виникають в реальній практиці. Значна зросла кількість робочих зустрічей та нарад, що проводяться в режимі онлайн, під час яких учасники можуть обмінятися думками та поставити запитання, не покидаючи робочого місця [3].

Слід зазначити, що заклади освіти в умовах воєнного стану виконують не лише освітні, але й гуманітарні функції. В перші тижні і місяці агресії в закладах освіти розміщувалися громадяни,

які вимушено залишили своє житло на тимчасово окупованих та «прифронтових» територіях.

Поряд із цим у закладах освіти організувалися «гуманітарні штаби» («гуманітарні хаби»), які здійснювали надання гуманітарної допомоги всім, хто її потребував [4].

У березні 2022 р. було ухвалено рішення про проведення національного мультипредметного тесту (НМТ). На нашу думку, НМТ не можна вважати «відмовою від зовнішнього незалежного оцінювання», як це трактують окремі експерти, а є особливою спрощеною формою такого оцінювання. Це дало змогу дебіюкратизувати значну частину процесів, пов'язану із вступом до закладів вищої освіти. Проведення НМТ у 2022 р. призвело до значної економії бюджетних коштів, а згодом — до збільшення кількості вступників. НМТ проводилося не лише в Україні, а також у 34 країнах, де знаходиться значна кількість біженців, які виявили бажання вступити до українських закладів вищої освіти.

Значно трансформувалися напрями міжнародної-договірної роботи. У 2022 р. організовано та проведено перемовини з міжнародними партнерами, забезпечено здійснення внутрішньодержавних процедур погодження та підготовки до підписання проєктів міжнародних договорів, здійснення внутрішньодержавних процедур припинення дії міжнародних угод в галузі освіти і науки. У зв'язку з безпрецедентним широкомасштабним збройним вторгненням 24.02.2022 РФ на територію незалежної України та активної підтримки РБ, припинено дію всіх міжнародних договорів України в галузі освіти і науки з країною-агресором та її союзником — Республікою Білорусь (усього 8 міжнародних угод).

26 травня 2022 р. підписано Угоду між Урядом України та Урядом Фінляндської Республіки про внесення змін до Угоди між Урядом України та Урядом Фінляндської Республіки про реалізацію проєкту «Фінська підтримка реформи української школи» від 5 березня 2018 року». 08 серпня 2022 р. підписано Меморандум про взаєморозуміння між Міністерством освіти і науки України та Кембриджським Університетом. 22 листопада 2022 р. підписано Угоду між Міністерством освіти, молоді та спорту Чеської Республіки та Міністерством освіти і науки України про співробітництво в галузі освіти і науки. 06 грудня 2022 р. підписано Угоду між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Молдова про співробітництво у сфері вищої освіти.

Підготовлено до підписання міжнародні угоди і протоколи: Протокол про співробітництво в галузі освіти між Міністерством освіти і науки України та Міністерством національної освіти Румунії; Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Турецької Республіки про співробітництво у галузі

освіти; Меморандум про взаєморозуміння між Міністерством освіти і науки України та Міністерством закордонних справ і торгівлі Угорщини про співробітництво за стипендіальною програмою Угорщини на 2022–2024 роки; Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Сенегал про співробітництво у сфері вищої освіти та наукових досліджень; Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Румунії про взаємне визнання документів про освіту та вчених звань; Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Молдова про академічне взаємне визнання документів про освіту і наукові ступені.

Тривають перемовини щодо опрацювання та узгодження текстів проектів Угод з міжнародними партнерами: Угода між Міністерством освіти і науки України та Міністром освіти і науки Республіки Польща про співробітництво в сфері вищої освіти; Угода співробітництво у сфері вищої освіти та наукових досліджень між Міністерством освіти і науки України та Міністерством вищої освіти, наукових досліджень та інновацій Королівства Марокко; Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Кіпр про взаємне визнання освітніх кваліфікацій та наукових ступенів; Угода між Міністерством освіти і науки України та Міністерством виховання і вищої освіти Ліванської Республіки про співробітництво в сфері вищої освіти та ін.

Значно трансформувалися вектори міжнародного співробітництва у сфері освіти. З метою організації надання допомоги закладам Міністерством освіти і науки України здійснено низку консультацій з представниками діючих міжнародних проектів. Завдяки цьому закуплено та передано закладам освіти специфічне обладнання та устаткування. Зокрема, у рамках Програми ЄС «EU4Skills: Кращі навички для сучасної України» 58 закладів отримали ліжка, матраци, ковдри, подушки тощо, у рамках реалізації проекту ПРООН «Підтримка ЄС для Сходу України: Компонент П(ПТ)О» 22 заклади отримали бойлери, мийки, пральні машини, ліжка, матраси тощо, у рамках українсько-швейцарського проекту «Державно-приватне партнерство задля покращення сантехнічної освіти в Україні» 8 закладів отримали бойлери, мийки, пральні машини тощо.

5 серпня 2022 року підписано Грантову та Проектну угоду між Кабінетом Міністрів України в особі Міністерства освіти і науки («Одержувач») та Українським фондом соціальних інвестицій («УФСІ») («Організація — виконавець Проекту») та KfW (Німеччина, Франкфурт-на-Майні), на надання 20 млн євро на створення центрів професійної досконалості.

За підтримки міжнародних партнерів українськими закладами освіти здійснюється навчання дорослого населення (внутрішньо переміщених осіб).

Розробляються/адаптуються навчальні онлайн курси для здобувачів освіти з метою подальшого їх розміщення на освітній онлайн платформі «Професійна освіта онлайн». Розроблено та завантажено на тестову платформу МОН «Професійна освіта онлайн» 3 модулі з професії «Кухар», а також курс «Практикум з розвитку м'яких навичок» (включає модулі з командної роботи, управління часом, обміну знаннями, управління стресом).

Проводяться заходи з метою подальшої цифровізації сфери освіти, що є одним із способів підтримки доступу громадян до якісних освітніх послуг. Значно розширено функціональні можливості та контекст платформи «Всеукраїнська школа онлайн», що дає змогу навчатися через перегляд відеоуроків зі шкільної програми. Забезпечується функціонування онлайн-платформи з профорієнтації в рамках всеукраїнського проекту з профорієнтації та побудови кар'єри «Обери професію своєї мрії». Протягом 2022 р. створено 9 профорієнтаційних відеолекцій про типи інтелекту. Розроблено 10 мультимедійних онлайн-уроків у міжнародному форматі SCORM щодо психологічної підтримки учнів під час/після війни (курс підвищення кваліфікації для освітян «Перша психологічна допомога учасникам освітнього процесу під час та після завершення воєнних дій»). Станом на початок листопада 2022 р. онлайн-платформою з профорієнтації скористалися 129 тис. учасників освітнього процесу, з них: перегляд відеоконтенту — 125,7 тис.; профорієнтаційне консультування — майже три тис. здобувачів освіти; профорієнтаційне індивідуальне онлайн-тестування — 4,6 тис. здобувачів освіти.

Для викладачів закладів освіти проведено онлайн тренінги з безпекових питань (зокрема, «Мінна безпека та наслідки війни», «Управління конфліктами», «Європейські практики регулювання професійно-технічної освіти», «Модель електронного навчання», «Оцінювання на основі компетентностей», «Впровадження гендерного підходу у системі П(ПТ)О» та ін.).

Під час підготовки органів управління освітою та керівників закладів освіти до нового 2022/23 навчального року Міністерство освіти і науки України надавало відповідні консультації і роз'яснення. Зокрема, було Засновникам і керівникам шкіл необхідно [1]:

- забезпечити облаштування безпечного простору у закладі (укриття, запасні виходи);
- здійснити заходи щодо мінної безпеки (інформування учнів, спільні заходи із залученням ДСНС);
- розробити схему евакуації учасників освітнього процесу (зокрема й до найближчого укриття, якщо таке не обладнане у школі);
- розробити алгоритм дій працівників і учнів закладу під час евакуації.

У подальшому необхідно докласти чимало зусиль для підтримки функціонування та розвитку системи освіти України в умовах воєнного стану. Ключова мета — забезпечення безпеки освітнього середовища, мінімізація ризиків воєнного, кримінального та техногенного характеру. Ця робота, з одного боку, має здійснюватися на рівні найвищих стандартів, а з іншого боку — вона фактично здійснюється в умовах воєнного стану та суттєвих бюджетних обмежень [2].

З урахуванням наведеного вважаємо, що підвищення рівня безпеки освітнього середовища має здійснюватися шляхом виконання таких ключових завдань: створення безпечної інфраструктури закладів освіти; попередження та протидія негативним безпековим явищам в освітньому середовищі; формування компетентностей безпеки в учасників освітнього процесу; організація безпечного підвезення учнів та вчителів до/з закладів загальної середньої освіти [1; 3; 5].

Завдання щодо створення безпечної інфраструктури закладів освіти має бути виконане шляхом реалізації таких програм і проєктів:

- облаштування існуючих та будівництво нових захисних споруд цивільного захисту закладів освіти із застосуванням проєктів повторного використання або за індивідуальними проєктними рішеннями з урахуванням вимог протипожежної безпеки, вимог щодо необхідної кількості евакуаційних виходів, наявності водопостачання, водовідведення, вентиляції, обігріву, освітлення, Інтернету, засобів надання першої медичної допомоги, доступності для маломобільних груп населення, включаючи осіб з інвалідністю;
- забезпечення виконання вимог щодо належної організації освітнього процесу в захисних спорудах цивільного захисту закладів освіти; забезпечення пожежної та техногенної безпеки закладів освіти;
- забезпечення в установленому порядку охорони закладів освіти із залученням служб (підрозділів) охорони, обладнання будівель закладів освіти тривожною сигналізацією з виведенням сигналу на пульт охорони, встановлення у закладах освіти систем зовнішнього та внутрішнього відеоспостереження, встановлення стаціонарних металодетекторів, облаштування необхідних огорож та здійснення інших інфраструктурних заходів щодо організації безпеки закладів освіти;
- удосконалення нормативно-правової бази з метою створення безпечних умов перебування учасників освітнього процесу у закладах освіти.

Завдання щодо організації ефективного попередження та протидії негативним безпековим явищам в освітньому середовищі має бути виконане шляхом реалізації таких програм і проєктів:

- організація надання закладам освіти ефективних охоронних послуг щодо недопущення вчинення

правопорушень стосовно учасників освітнього процесу;

- запровадження системи раннього попередження та евакуації учасників освітнього процесу в разі нападу, ризику нападу на заклад освіти або іншої небезпеки;
- впровадження алгоритму дій у разі виникнення небезпечних ситуацій, виявлення вибухонебезпечних та інших підозрілих предметів у закладі освіти;
- трансформація психологічної служби системи освіти та психологічного супроводу з урахуванням сучасних викликів;
- удосконалення нормативно-правової бази щодо підвищення ефективності попередження та недопущення вчиненню правопорушень в закладах освіти.

Завдання щодо формування компетентностей безпеки в учасників освітнього процесу має бути виконане шляхом реалізації таких програм і проєктів:

- організація системного навчання учасників освітнього процесу діям в умовах надзвичайних ситуацій;
- актуалізація (уточнення) освітніх програм з питань безпеки життєдіяльності, цивільного захисту та домедичної допомоги, прав, свобод та обов'язків громадянина та впровадження соціально-емоційного навчання та здійснення інтеграції знань про психічне здоров'я в освітній процес та освітню діяльність.
- запровадження в освітній процес закладів освіти програм, спрямованих на формування у здобувачів освіти правової поведінки, запобігання конфліктів та правопорушень, здобуття навичок щодо безпечної поведінки в мережі Інтернет;
- запровадження обов'язкового підвищення кваліфікації, рівня обізнаності та підготовки педагогічних, науково-педагогічних та інших працівників закладів освіти з безпекових питань, питань базових психологічних втручань, основ психологічної самопомоги та прав, свобод та обов'язків громадянина;

Завдання щодо організації безпечного підвезення учнів та вчителів до/з закладів загальної середньої освіти має бути виконане шляхом реалізації таких програм і проєктів:

- забезпечення придбання обласними державними (військовими) адміністраціями та / або територіальними громадами шкільних автобусів, у тому числі спеціально обладнаних для перевезення маломобільних груп населення;
- організація та супроводження процесу надання міжнародної допомоги у вигляді шкільних автобусів або коштів на їх придбання для організації підвезення учнів та вчителів до/з закладів загальної середньої освіти;
- залучення до співпраці підприємств, установ, організацій, в тому числі міжнародних,

транспортного профілю для організації підвищення учнів та вчителів до/з закладів загальної середньої освіти.

На нашу думку, здійснення цих та інших програм (заходів) підвищить ефективність превентивної діяльності щодо запобігання та попередження вчиненню правопорушень в освітньому середовищі, створить відносно безпечні умови для забезпечення освітнього процесу, комфортну міжособистісну взаємодію, що сприятиме емоційному благополуччю учасників освітнього процесу, відсутності будь-яких проявів насильства, достатніх ресурсів для їх запобігання, а також дотримання прав і норм фізичної, психологічної, інформаційної та соціальної безпеки кожного учасника освітнього процесу.

Одна з актуальних проблем — методичне забезпечення формування оновленої мережі закладів освіти. Це завдання актуальне для всіх ланок освіти. Здійснюється робота над оновленням баз даних, структури нових форм державної та адміністративної статистичної звітності у галузі освіти (нині створено відповідну міжвідомчу робочу групу). Триває робота над розробленням проєктів державних освітніх стандартів, освітніх програм, онлайн курсів. Національна академія педагогічних наук України виконала низку піонерних досліджень, спрямованих на обґрунтування методичних підходів до оптимізації мережі закладів освіти в умовах воєнного стану.

Тривають консультації з партнерами з розвитку щодо продовження/започаткування нових проєктів у закладах освіти різних типів і форм власності в умовах воєнного стану.

Висновки. Аналіз організації функціонування освітніх закладів та роботи органів влади України (передусім, Міністерства освіти і науки України) дозволяє дійти висновку, що основні зусилля в умовах воєнного стану сконцентровано на таких напрямках:

- надання невідкладної науково-методичної та консультативної допомоги керівникам та іншим працівникам закладів освіти (зокрема, при переміщенні таких закладів, при вирішенні питань щодо евакуації працівників та учнів, щодо збереження майна тощо);
- коригування нормативно-правового та методичного регулювання функціонування системи освіти, зумовленого необхідністю вирішення специфічних проблем воєнного стану;
- залучення міжнародної допомоги до вирішення нагальних проблем закладів освіти в умовах воєнного стану;

- стимулювання впровадження програм цифровізації у сфері освіти, що є відповіддю на виклики неможливості організації освітнього процесу у традиційному форматі;
- подальша популяризація розвитку професійної освіти, яка є однією з ключових ланок організації подальшого відновлення усіх економічних секторів.

Необхідні подальші зусилля щодо розбудови та підтримки безпечного освітнього середовища. Цю роботу доцільно проводити на основі методології програмно-цільового планування із належним рівнем ресурсного (у першу чергу фінансового) забезпечення.

В організації функціонування освітньої системи в умовах воєнного стану доцільно розширювати практику державно-приватного партнерства, а також реалізацію програм із залученням міжнародних партнерів.

Слід розглянути питання про мінімізацію бюджетних і казначейських обмежень щодо фінансування програм і проєктів у сфері розбудови безпечного освітнього середовища. Йдеться, зокрема, про можливість фінансування капітальних інвестицій на відновлення освітнього простору та здійснення закупівель, спрямованих на забезпечення та підтримку доступу до якісної освіти. Окрім того, раціонально видається ідея про можливість залучення благодійної допомоги безпосередньо до закладів освіти.

У подальшому необхідно дослідити актуальні питання організації роботи системи освіти в Україні в умовах воєнного стану. Зокрема, доволі цікавими є наступні аспекти проблематики, що досліджується: посилення нормативно-правової та науково-методичної підтримки розвитку системи освіти в умовах воєнного стану, у тому числі через збільшення бюджетного фінансування відповідних програм і проєктів; вплив окремих видів міжнародної допомоги та програм міжнародної академічної мобільності на стан розвитку системи освіти; вплив дистанційного режиму навчання та процесів цифровізації освіти на результативність навчання; принципи та критерії формування нової мережі закладів освіти з урахуванням нових завдань щодо відновлення національного господарства; організаційно-правовий механізм створення та підтримки безпечного освітнього середовища в умовах воєнного стану; підвищення престижності праці та соціальної захищеності педагогічних працівників в умовах воєнного стану.

Література

1. Безпечне освітнє середовище: підготовка закладів освіти до нового навчального року. Міністерство освіти і науки України. 2022. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/bezpechne-osvitnye-seredovishe-pidgotovka-zakladiv-osviti-do-novogo-navchalnogo-roku> (дата звернення: 19.03.2023)
2. Безпечне освітнє середовище в умовах воєнного стану: на що звернути увагу директору школи. Кабінет Міністрів України. 2022. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/bezpechne-osvitnie-seredovyshe-v-umovakh-voiennoho-stanu-na-shcho-zvernuty-uvahu-dyrektoru-shkoly> (дата звернення: 20.04.2023)
3. Мельник М. Освіта в умовах воєнного стану: результати опитування. Вісник НАПН України. 2022. 4(1). URL: https://www.researchgate.net/publication/361425893_OSVITA_V_UMOVAH_VOENNOGO_STANU_REZULTATI_OPITUVANNA (дата звернення: 29.04.2023)
4. Роз'яснення МОН щодо роботи закладів освіти у межах правового режиму воєнного стану. Міністерство освіти і науки України. 2022. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/rozyasnennya-mon-shchodo-roboti-zakladiv-osviti-u-mezhah-pravovogo-rezhimu-voennogo-stanu> (дата звернення: 05.05.2023)
5. Управління безпекою вищої освіти та її економічне регулювання в сучасних умовах. Колектив авторів, за заг. ред. академіка НАПН України І. М. Грищенка. К.: КНУТД, 2021. 408 с.

References

1. Bezpechne osvitnie seredovyshe: pidhotovka zakladiv osvity do novoho navchalnogo roku. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. 2022. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/bezpechne-osvitnye-seredovishe-pidgotovka-zakladiv-osviti-do-novogo-navchalnogo-roku> (date of access: 19.03.2023)
2. Bezpechne osvitnie seredovyshe v umovakh voiennoho stanu: na shcho zvernuty uvahu dyrektoru shkoly. Kabinet Ministriv Ukrainy. 2022. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/bezpechne-osvitnie-seredovyshe-v-umovakh-voiennoho-stanu-na-shcho-zvernuty-uvahu-dyrektoru-shkoly> (date of access: 20.04.2023)
3. Melnyk M. Osvita v umovakh voiennoho stanu: rezultaty opytuvannia. Visnyk NAPN Ukrainy. 2022. 4(1). URL: https://www.researchgate.net/publication/361425893_OSVITA_V_UMOVAH_VOENNOGO_STANU_REZULTATI_OPITUVANNA (date of access: 29.04.2023)
4. Roziasnennia MON shchodo roboty zakladiv osvity u mezhakh pravovoho rezhymu voiennoho stanu. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. 2022. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/rozyasnennya-mon-shchodo-roboti-zakladiv-osviti-u-mezhah-pravovogo-rezhimu-voennogo-stanu> (date of access: 05.05.2023)
5. Upravlinnia bezpekoiu vyshchoi osvity ta yii ekonomichne rehuliuвання v suchasnykh umovakh. Kolektyv avtoriv, za zah. red. akademika NAPN Ukrainy I. M. Hryshchenka. K.: KNUTD, 2021. 408 s.

Стаття надійшла до редакції 18.05.2023